

О.П. Іванченко,
аспірантка
(Інститут держави і права ім. В.М. Корецького
НАН України)
(Науковий керівник кандидат юридичних наук
Г.П. Тимченко)

Мета та завдання попереднього судового засідання як елементу підготовки цивільної справи до судового розгляду

Ключові слова: підготовка справи, попереднє судове засідання, мета, завдання.

Становлення правової держави в Україні вимагає докорінних змін у сфері відправлення правосуддя, передбачає трансформацію судової влади у реально незалежну та самостійну гілку державної влади і, як наслідок — підвищення ефективності судочинства.

Основними завданнями цивільного судочинства, визначені ст. 1 ЦПК України, є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Прийняття нового Цивільного процесуального кодексу України 2004 р. стало важливим етапом на шляху удосконалення вітчизняного процесуального законодавства, удосконалення механізму судового захисту та посилення змагальних засад цивільного судочинства.

Новелою цивільного процесуального законодавства стало закріплення в межах ЦПК України такого інституту як попереднє судове засідання, проведенням якого завершується стадія підготовки справи до судового розгляду.

Метою статті є дослідження законодавчого регулювання попереднього судового засідання як процесуальної форми стадії підготовки справи до судового розгляду

через призму мети та завдань даного етапу цивільного процесу.

Актуальність теми полягає у тому значенні, яке відіграє попереднє судове засідання для правильного, справедливого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ, адже аналіз цивілістичної доктрини, положень процесуального законодавства та практики його застосування засвідчує, що досить часто виникають певні труднощі при проведенні належним чином підготовки справ до судового розгляду, інколи не достатньо уваги приділяється вчиненню всіх необхідних процесуальних дій, що в свою чергу викликає зловживання сторонами своїми процесуальними правами, затягування процесу, і в кінцевому підсумку — неможливість правильного та обґрунтованого вирішення справи вже у першому судовому засіданні.

Серед українських правознавців тематиці правового регулювання підготовки справи до судового розгляду присвячені роботи Г.П. Тимченко, Н.Л. Бондаревої-Зелінської, Д.Д. Луспеника та ін. Більш детально дане питання досліджується у працях таких російських науковців як К.С. Юдельсон, В.Ф. Ковін, П.В. Логінов, В.К. Пучинський, О.І. Носирева, В.М. Шерстюк, Д.Г. Фільченко, О.С. Шумейко та ін.

Важливо відмітити, що сама ідея передбачити у вітчизняному цивільному процесуальному законодавстві судові засідання в межах стадії підготовки справи далеко не нова і з'явилася набагато раніше обговорення проекту ЦПК України 2004 р. В радянській процесуальній літературі це питання неодноразово піднімалося у роботах С.В. Курильова, К.С. Айріяна, В.В. Бутнева, Б.Н. Лапіна. Науковці пропонували ввести в цивільне судочинство нову, ретельно регламентовану стадію — попередній розгляд одноособово суддею матеріалів справи, в межах якого принципово по-новому вирішувались би такі важливі питання, як обґрунтовано чи ні заявлена певна вимога, яка позиція відповідача, які необхідно вчинити дії для усунення спору у матеріальних правовідносинах; на цій стадії, як зазначалось, також можна проводити важливу роботу з врегулювання цивільно-правових спорів шляхом укладення мирових угод. Однак такі пропозиції не були реалізовані законодавчо, так само як не знайшли широкого підтримки у процесуальній літературі.

Із закріпленням в ЦПК України норм, що регулюють попереднє судове засідання, в юридичній літературі та навчальних посібниках з цивільного процесу з'явилось багато статей, присвячених дослідженню даного правового явища. Попри це, на сьогодні відсутнє чітке уявлення про природу та значення попереднього судового засідання.

ЦПК України у ч. 1 ст. 130 визначив дві мети попереднього судового засідання: з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного та швидкого вирішення справи. На перший погляд здавалось би, що доповнити до цього нічого. Однак практика довела, що встановлена законодавцем мета із забезпечення правильного та швидкого вирішення справи сформульована не досить коректно, оскільки неякісно підготовлена справа до судового розгляду все ж таки може бути розглянута правильно та своєчасно. Нечітке визначення мети може негативно вплинути на якість підготовки справи до судового

розгляду та призвести до невиправданих відкладень розгляду справи, затягування процесу, матеріальних та процесуальних затрат учасників процесу. В даному випадку мова йде про те, що, на жаль, законодавець не передбачив у ЦПК України положення, згідно з яким однією з цілей попереднього судового засідання є забезпечення правильного та своєчасного розгляду справи саме в **одному (першому)** судовому засіданні, в разі якщо спір не вдалося врегулювати, мінаючи судову процедуру.

Існують різні підходи до розуміння цільової спрямованості попереднього судового засідання. Більшість процесуалістів сходяться на тому, що основною метою попереднього судового засідання є закінчення підготовки справи до судового розгляду шляхом з'ясування за участю сторін та третіх осіб організаційних та процесуальних питань, вирішення яких на стадії підготовки дає змогу найбільш оперативної та максимально ефективно провести судовий розгляд.

Згідно з іншим підходом, метою проведення попереднього судового засідання є: визначення кола доказів, якими сторони будуть обґрунтовувати свої доводи та заперечення, в тому числі їх розкриття, з'ясування позиції сторін по суті справи, вирішення питання про склад осіб, які братимуть участь у справі.

Так, у російській процесуальній літературі, присвяченій питанням стадії підготовки справи до судового розгляду в арбітражному суді, В.М. Шерстюк відмічає, що попереднє судове засідання проводиться суддею для підведення підсумків роботи суду та осіб, які беруть участь у справі, у стадії підготовки справи, для вирішення питання про готовність справи та можливість призначення її до судового розгляду, а також з метою процесуального закріплення дій сторін в цій фазі процесу [9, 62]. Про визначення ступеню готовності справи до судового розгляду як мету проведення попереднього судового засідання висловили свої позиції й такі автори як І.В. Решетнікова, М.Л. Скуратовський [5, 87; 7, 114–115]. На думку інших науковців, метою попе-

реднього судового засідання є з'ясування суті спору до судового засідання та надання сторонам можливості взаємно оцінити свої позиції у спорі і наявні докази та, виходячи з цього, врегулювати свої розбіжності минаючи судову процедуру [4, 33–51].

М.О. Бороздіна вважає, що попереднє судове засідання є однією з факультативних дій судді [1, 125]. Такий висновок, що попереднє судове засідання є процесуальною дією судді, робиться на основі того, що це засідання спрямоване на реалізацію завдань підготовки справи. Схожу позицію висловлює І.І. Черних, вказуючи, що попереднє судове засідання розраховане на виконання тих завдань, на які направлена підготовка справи в цілому [8, 66].

Цікаву та обґрунтовану позицію з приводу сутності попереднього судового засідання висловив О.Г. Плешанов. На його думку, сутність попереднього судового засідання має визначатися з урахуванням наступних факторів: мети, функціональної ролі та принципів процесу, що знаходять своє відображення в інституті попереднього судового засідання — змагальності, диспозитивності та процесуальної економії [6, 38–46]. Цілями попереднього судового засідання О.Г. Плешанов називає: процесуальне закріплення розпорядчих дій сторін, визначення істотних обставин та достатності доказів.

З наведеного огляду вбачається, що різні автори, висловлюючи в принципі схожі ідеї, все ж таки різняться у своїх думках. Позиції різняться як з приводу мети та завдань попереднього судового засідання, так і з приводу кількості та змісту мети і завдань. Безперечно кожна з розглянутих позицій заслуговує на увагу, проте для з'ясування значення та сутності досліджуваної проблематики необхідно сказати декілька слів про співвідношення таких понять як «мета» (цілі) та «завдання» попереднього судового засідання. В межах даної статті автор для зручності надає однакового розумінням термінам «мета», «ціль» («цілі»).

Мета попереднього судового засідання — з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпе-

чення правильного та швидкого вирішення справи — є тим маяком, до якого має прагнути суд на даній стадії процесу. Мета попереднього судового засідання має визначальний характер по відношенню до змісту проведення попереднього судового засідання, тобто тих процесуальних дій, які необхідно виконати на даному етапі процесу. Однак мета не є єдиним критерієм диференціації цивільного процесу на стадії, оскільки основою для поділу процесу на складові частини є специфічність завдань, що вирішуються на тому чи іншому етапі. Саме завдання опосередковують специфіку процесуальних відносин, що визначаються метою проведення попереднього судового засідання. Завданнями попереднього судового засідання є, на нашу думку, ніщо інше як нормативно закріплені засоби досягнення процесуальної мети даного етапу судочинства в суді першої інстанції, або інакше — основні напрями процесуальної діяльності суду та інших учасників процесу. Досягнення мети попереднього судового засідання фактично є виконанням програм-максимум, встановленої законодавцем для даної стадії, в той час як для її досягнення мають існувати тактичні завдання, свого роду міні-цілі за рахунок яких і відбувається реалізація кінцевої мети. Як зазначає В.Ф. Ковін, мета підготовки справи конкретизується в безпосередніх завданнях цієї стадії процесу і може бути досягнута лише в результаті їх належного виконання [3, 10]. На необхідність синхронізації, але не отожднення мети та завдань цивільного судочинства вже зверталась увага у процесуальній літературі: «нормативна регламентація цілей та завдань не повинна призводити до їх протиставлення, ані до їх отожднення, оскільки ні те, ні інше не відповідає ні змісту діючого закону, ні філософському розумінню аналізованих термінів. Їх близькість зумовлена тим, що цілі завжди утворюють систему взаємопов'язаних та взаємодіючих структурних елементів, однією із складових ознак якої є завдання. І оскільки орієнтуюча роль завдань безспірна, вони не можуть бути виключені із сукупності цілей. Термін «завдання» наповнений більшим практич-

ним значенням, ніж ціль, в силу чого завдання слід розглядати як найближчу, приватну, актуальну ціль» [2, 13].

Будучи складовою стадії підготовки справи досудового розгляду, попереднє судове засідання проводиться з урахуванням мети та завдань, передбачених для стадії підготовки. Тобто, мета і завдання попереднього судового засідання мають визначитися, виходячи з мети та завдань стадії підготовки справи до розгляду. При цьому необхідно зважати на сукупність дій, які вчиняються у стадії підготовки, а також на перелік питань, що вирішуються суддею у попередньому судовому засіданні. Саме такий аналіз та системне тлумачення норм ЦПК України дозволять визначити найбільш повне уявлення про значення та правильне розуміння сутності попереднього судового засідання у цивільному процесі.

Погоджуємося з тими авторами, які пов'язують мету проведення попереднього судового засідання з визначенням готовності справи до судового розгляду по суті. Власне, кінцева мета, до якої необхідно прийти судді в результаті проведення підготовки справи та попереднього судового засідання — це врегулювання спору до судового розгляду шляхом ухвалення у попередньому судовому засіданні судового рішення у разі відмови позивача від позову, визнання позову, укладення мирової угоди або констатація факту готовності справи до розгляду.

І хоча ЦПК України не містить положення, яке б визначало закінчення попереднього судового засідання готовністю справи до слухання по суті, за загальним правилом, без вирішення питання про готовність справи до розгляду не може бути закінчене попереднє судове засідання, оскільки суддя призначає справу до судового розгляду, визнавши її підготовленою. Так, ст. 156 ЦПК України містить положення про закінчення підготовки справи до судового розгляду та постановлення судом ухвали, в якій зазначається, які підготовчі дії були проведені, і визначається дата розгляду справи. В даному випадку слід зазначити, що мова йде про закінчення попереднього судового

засідання як про форму, в якій зазвичай втілюється завершення стадії підготовки справи. Попереднє судове засідання може бути закінчене також і прийняттям судового рішення у зв'язку з врегулюванням спору до судового розгляду.

Відтак, на нашу думку, відповідь на питання про те, чи підготовлена справа до судового розгляду, є тією необхідною умовою, що дозволяє закінчити попереднє судове засідання шляхом призначення справи до судового розгляду або ухваленням у попередньому судовому засіданні судового рішення у разі відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем, укладення мирової угоди або передачі спору на розгляд третейського суду.

Для досягнення мети попереднього судового засідання необхідно виконати певні завдання. Ст. 130 ЦПК України не містить визначення поняття завдань попереднього судового засідання, хоча і опосередковує їх через перерахування тих процесуальних дій, які мають бути виконані в ході проведення попереднього судового засідання. У п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду» від 12 червня 2009 р. № 5 зазначено, що готуючи справи до розгляду, суд повинен визначити: обставини, які мають значення для справи, та факти, що підлягають встановленню і покладені в основу вимог і заперечень; характер спірних правовідносин і зміст правової вимоги; матеріальний закон, який регулює спірні правовідносини; вирішити питання про склад осіб, які братимуть участь у справі; з'ясувати, які докази є на підтвердження зазначених фактів; визначити коло доказів відповідно до характеру спірних правовідносин і роз'яснити, якій із сторін слід довести певні обставини; вжити заходів для забезпечення явки в судове засідання, а також сприяти врегулюванню спору до судового розгляду.

Отже, аналіз змісту нормативних положень закону з урахуванням теоретичних напрацювань дає можливість виділити наступ-

ні основні завдання попереднього судового засідання: визначення характеру спірного правовідношення та матеріального закону, який підлягає застосуванню; встановлення предмета доказування; встановлення факту достатності доказів, необхідних для обґрунтування позицій осіб, які беруть участь у справі, визначення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи; вирішення питання про склад осіб, які братимуть участь у справі; сприяння сторонам спору у витребуванні доказів за їх клопотаннями тощо.

Взагалі попереднє судове засідання покликано посилити значення стадії провадження у справі до судового розгляду. На практиці виникають найрізноманітніші ситуації та питання, від вирішення яких залежить правильне та своєчасне вирішення справи по суті і, як наслідок, виконання завдань цивільного судочинства взагалі. Попереднє цивільне процесуальне законодавство (ЦПК 1963 р.) не передбачало проведення попереднього судового засідання в стадії підготовки справи, а тим паче можливості вирішити справу до першого судового засідання, що призводило як до затягування процесу, так і подекуди до прийняття неправильних рішень. За відсутності такої процедури суди були змушені переносити вирішення багатьох питань у судове засідання, що не давало можливості вирішити справу у першому ж судовому засіданні та явно не сприяло підвищенню ефективності правосуддя.

Саме в судовому засіданні при розгляді та вирішенні окремих питань за участю сторін та інших заінтересованих осіб забезпечуються умови для дотримання вимог процесуального регламенту, передбачених законодавством, і гарантується досягнення мети та завдань, що стоять на конкретному етапі судочинства. У зв'язку з цим, більше ніж виправданим є запровадження у цивільному процесі попереднього судового

засідання як елементу стадії підготовки справи.

Обов'язковість проведення попереднього судового засідання надає можливість вчинення ряду процесуальних дій, які уявляється досить складно здійснити поза процедурою судового засідання, особливо в разі необхідності отримання згоди осіб, які беруть участь у справі. Так, у ст. 130 ЦПК України як одна з процесуальних дій, які здійснює суддя, є вирішення за клопотанням осіб, що беруть участь у справі, питання про проведення експертизи, витребування доказів, забезпечення позову, виклик свідків, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача тощо. Роль попереднього судового засідання в цьому випадку проявляється в тому, що засідання сприяє розгляду вказаних питань. Проведення попереднього судового засідання при підготовці конкретної справи створює реальні передумови для вчинення цілого комплексу дій, здійснення яких без процесуальної форми судового засідання є досить складним.

Таким чином, запроваджена новим цивільним процесуальним законодавством процесуальна конструкція попереднього судового засідання на стадії підготовки справи до судового розгляду дозволяє належним чином здійснити всі необхідні процесуальні дії з підготовки справи, підвести підсумки проведення підготовки за участю сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, забезпечити виконання вимог процесуального законодавства та гарантувати права та інтереси учасників процесу шляхом правильного і своєчасного розгляду справи у першому судовому засіданні. Разом з тим, конструкція попереднього судового засідання є також і тим етапом всієї стадії підготовки, на якому можливо досягти врегулювання спору до судового розгляду.

Список літератури:

1. *Бороздина М.О.* Предварительное судебное заседание как новелла ГПК РФ / М.О. Бороздина // Проблемы гражданской юрисдикции в свете нового законодательства: сборник научных

статей молодых ученых Саратовской государственной академии права / [под ред. А.И. Зайцева, Т.А. Савельевой]. — Саратов, 2003.

2. *Зайцев И.М.* Целевые установки гражданского судопроизводства / И.М. Зайцев // Проблемы реформы гражданского процессуального права и практика его применения: межвузовский сб. научных трудов. — Свердловск. — 1990.

3. *Ковин В.Ф.* Подготовка гражданских дел к судебному разбирательству: автореф. дис. на соискание науч. степени канд.юрид.наук / В.Ф. Ковин. — Свердловск, 1971. — 24 с.

4. *Кузнецов А.* Чего ждать от нового АПК? / А. Кузнецов // ФПА АКДИ «Экономика и жизнь». — 2002. — Вып. 10, 11 (СПС «Гарант-Максимум»).

5. Особенности рассмотрения дел в арбитражном процессе: практическое пособие / [отв. ред. А.А. Арифуллин и И.И. Решетникова]. — М.: Норма, 2005. — 551 с.

6. *Плешанов А.Г.* К вопросу о сущности предварительного судебного заседания / А.Г. Плешанов // Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса. — 2002–2003. — № 2.

7. *Скуратовский М.Л.* Подготовка дела к судебному разбирательству в арбитражном суде первой инстанции / М.Л. Скуратовский. — М.: Волтерс Клувер, 2007. — 200 с.

8. *Черных И.И.* Значение подготовки дела к судебному разбирательству / И.И. Черных // Новеллы гражданского процессуального права: материалы научно-практической конференции, посвященной 80-летию М.С. Шакарян. — М.: ТК Велби, 2004. — 208 с.

9. *Шерстюк В.М.* Подготовка дела к судебному разбирательству в арбитражном суде / В.М. Шерстюк // Законодательство. — 2004. — № 6.

РЕЗЮМЕ

В статье исследуются сущность и значение предварительного судебного заседания как основного этапа стадии подготовки дела к судебному разбирательству через призму целей и задач предварительного судебного заседания.

SUMMARY

Essence and significance of the preliminary hearing in the civil process of Ukraine have been considered through the perspective of its objective and tasks.

*Рекомендовано кафедрою
цивільного, господарського права та процесу*

Подано 07.10.09